

JEOPOLİTİK KAVRAMI VE UNSURLARI

Suat İLHAN*

In this article, a structural analysis of the concept of geopolitics is made and the elements of this concept and their impact on the general understanding of geopolitics is examined. This conceptual analysis is supported by relevant historical data.

B Jeopolitik değerlendirme ve çalışmalarında konu ile ilgili terimlere, kavramlara; sonuç olarak en alt düzeyde de olsa temel kuramlara sahip olmadan ortak anlayışa ulaşamıyoruz. Ekte sunulan kaynaklar ayrıntılı kuramsal bilgiler içermektedir. Okuyucu ile ortak anlayışa ulaşmak için başlangıçta bazı kuramsal bilgiler kısaca tekrarlanacaktır.

Jeopolitik terimini ilk önce İsveçli siyasi coğrafyacı Rudolf Kjellen (1863-1922) kullanmıştır. Jeopolitiğin doğuşunu ve gelişmesini hazırlayan diğer bazı bilim adamı ve düşünürler: Alman Frederik Ratzel (1844-1904), İngiliz Sir Halford Mackinder (1861-1947), Fransız Vidal de la Blanche (1845-1918), ABD'nden Alfred Thayer Mahon (1840-1914), Nicholas J Spykman (1893-1943).

Jeopolitik; bugünkü ve gelecekteki güç ve amaç ilişkisini-politik düzeyde-fiziki ve siyasi coğrafyayı esas alarak inceler. Bütün güç unsurlarının, coğrafi platform ve verilerle politikaya çizdiği yönü belirler.

Jeopolitik; coğrafyanın bütün unsurları ile aktifleşmesi ve bu unsurlar değerlendirilerek sonuçlar çıkarılmasıdır. Fiziki coğrafya, başka bir deyimle coğrafi platform üzerinde, evrensel ve bölgesel güç merkezlerini karşılıklı olarak değerlendirir, politik düzeyde güç ve hedef ilişkisini kurar. Bir devletin, devletler topluluğunun veya bir bölgenin güvenlik ve gelişme politikasının bilimsel zeminini oluşturur.

.....
**Jeopolitik; coğrafyanın
 bütün unsurları ile
 aktifleşmesi ve
 bu unsurlar
 değerlendirilerek
 sonuçlar çıkarılmasıdır.**

* Emekli Korgeneral.

Bugüne kadar çok sayıda jeopolitik tanımı yapılmıştır. Yapılan tanımların hemen hemen tamamında; devlet, coğrafya, politika sözcükleri kullanılmıştır. Bu üç kavramı dikkate alınarak yapılacak her tanım şurasından veya burasından jeopolitiğe ulaştırır.

Jeopolitik, coğrafyanın politikaya çevirdiği yönü araştırır ve değerlendirir. Ekonomik, sosyal, askeri, kültürel ve politik unsurlar siyasi coğrafya üzerinde değerlendirilir; siyasi coğrafya bu unsurlarla aktif hale getirilir. Gerçekte de 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında siyasi coğrafya üzerindeki çalışmalar jeopolitiğin oluşumunu hazırlamıştır. En kısa anlatım ile jeopolitik, coğrafyanın politikaya verdiği yönü belirler. Sözü geçen coğrafyayı ve politikaları bütün unsurları, bütün alt birimleri ile birlikte dikkate almak gerekir. Jeopolitik politika üretmez; politika üretecek alanlara veri hazırlar.

Jeopolitiğin Unsurları

Alt birimler (unsurları) ayrı ayrı incelenerek jeopolitik değerlendirme yapılabilir. Unsurlardan birisinin dikkate alınmaması yanlış sonuçlara ulaştırır.

1. Jeopolitiğin en önemli ayaklarından birisi coğrafi unsurlardır. "Değişmeyen Unsurlar" Değerlendirmesi yapılan ülke veya bölgenin aşağıdaki özelliklerini içerir:

2. Değişen Unsurlar veya Beşeri Unsurlar: Sosyal; ekonomik, politik, askeri ve kültürel değerler.

3. Zamanın etkileri: Potansiyel (gizli) değerlerin güncelleşmesi.

"Devletlerin takip edecekleri politikalar kendi coğrafyaları içinde saklıdır", sözü değişmeyen unsurların-coğrafi unsurların- yeri ve önemi hakkında fikir verebilir. Örnek olarak İngiltere coğrafyasının İngiliz politikalarındaki etkisi ile Türkiye coğrafyasının Türk politikasındaki etkisi çok farklıdır. Ülkelerin yönetim şekilleri büyük değişikliklere uğradığı halde dış politikalarının değişmemesi, coğrafyanın, değişmeyen unsurlarının etkisiyledir.

Değişmeyen unsurlardan alan (saha ve büyüklüğü) jeopolitik açıdan çok değerlidir. Bu alan, stratejik kaynaklara da sahipse (petrol, su kaynakları, maden yatakları, tarımsal verimlilik vb.) evrensel değerde jeopolitik odak olmaya en azından adaydır. Birinci ve İkinci Dünya Harplerinde Rusya'yı Almanya önünde, 1812'de Napolyon karşısında başarılı kılan unsur, Rusya'nın genişliğidir. Anadolu'nun sahip olduğu alan, İstiklal Harbi'nin kazanılmasında önemli bir etkendir.

.....
 Coğrafi unsurlarla
 birlikte; sosyal,
 ekonomik, politik, askeri,
 kültürel değerlerin
 oluşturduğu yapı,
 uluslararası ilişkileri ve
 politikaları
 belirlemektedir.

Alan (saha) güvenli sınırlarla (deniz, dağ, çöl...) çevrili ve bunun sonucu olarak coğrafi bütünlüğe sahipse (bir ada devleti, kenar devlet veya kıta devleti) daha fazla jeopolitik doğa taşıdır.

Coğrafi unsurlarla birlikte; sosyal, ekonomik, politik, askeri, kültürel değerlerin oluşturduğu yapı, uluslararası ilişkileri ve politikaları belirlemektedir. Jeopolitik

geleceğe yönelik hükümlere ulaşmak için bütün bu unsurları, zaman içindeki gelişme yönleri ile dikkate almak gerekiyor.

Jeopolitik, coğrafyanın sadece siyasi coğrafya bölümünden değil, fiziki coğrafya, biyolojik coğrafya, beşeri coğrafya bölümlerinden de yararlanır, zaman unsurunu kullanır, geleceğe ait hükümler çıkarır.

Teoriler

İkinci Dünya Harbi öncesi bazı teoriler açıklanmış ve uzun süre tartışılmıştır.

Coğrafi tabana dayalı kuramsal değerlendirmelerle sonuçlara ulaşıyordu. Bu teorilerden coğrafya tabanlı, "Kara Hakimiyet Teorisi" ile "Kenar kuşak teorisi" o günün coğrafi konumlarına da uygun düşüyor ve güncel arz politikasını belirliyordu.

Her iki teori de aynı coğrafi bölüme göre şekillendirilmişti: Kara Hakimiyet Teorisi, Rusya Avrupası ve Orta Asya'ya egemen olanın, dünyaya egemen olabileceğini belirtiyordu. Kenar Kuşak Teorisi ise Avrasya'nın Çin, Japonya gibi bölgelerine sahip olan gücün kalpgâha ve dünyaya egemen olabileceğini savunuyordu.

Özellikle Soğuk Harp döneminde (1946-1990) tartışılan bu teoriler gerçekte o günkü jeopolitik konumu yansıtıyor ve iki odağın (Batı ve Doğu Blokları) arz politikasının esaslarını açıklıyorlardı.

Güç odakları el ve yer değiştirince, örnek olarak komünizmin çöküşü ve SSCB'nin dağılmasından sonra teorilerin her ikisi de geçerliliklerini yitirdiler.

Bu gelişme 1969 yılında Harp Akademileri dersleri sırasında ele alınmış ve ders notları niteliğindeki yayında¹ açıklanarak, teoriler yerine

¹ Suat İlhan, *Jeopolitikten-Taktiğe*, Kara Harp Akademisi, 1971, ss. 112-119.

.....
**Güç odaklarının
oluşumunda etkili bir
diğer unsur kültür
çevreleridir.**
.....

her dönemde evrensel ve bölge-
sel güç odaklarına göre arz poli-
tikaları esaslarının yeniden irde-
lenmesi gereği "Güç Merkezleri
Görüşü" başlığı altında incelen-
miştir.

Teorilerle ilgili çalışmaların bütünü yararsız saymak elbette ki yanlış olur. Öncelikle Soğuk Harp dönemi politikalarına dayanak oluşturmuş, tarihi değer kazanmıştır. Ayrıca güç ve şekil aldığı coğrafi bölünme, bu oluşumda az veya çok dikkate alınması gereken bir çalışma olarak değer taşır. "Kalpgâh", "Kenar Kuşağı" gibi kavramları her çalışmada göz önünde bulundurmak gerekir.

Avrupa Birliği jeopolitiği üzerinde çalışırken de, Orta Asya ve Türk Dünyası jeopolitik değerlendirmesi yaparken de eski bölünme bir unsur olarak hatırlanacaktır.

Coğrafi Konum, Jeopolitik Konum

Diğer yayınlarda uzun uzun açıklanan bu iki kavram, bütün jeopolitik çalışmalarında ağırlıkla yer tutarlar. Ülkelerin coğrafi konumları ile jeopolitik konumları birbirinden çok farklıdır; jeopolitik konum, coğrafi konumu da içerir. Coğrafi konum ülke hudutları değişmediği sürece aynı kalıyor.

Jeopolitik konum, iki durumda farklılaşıyor. Birinci durum: Ülkelerin ekonomik, sosyal, politik, askeri güç ve değerlerinde olan değişiklikler sonucu olan farklılaşma. Örnek olarak II. Dünya Halkı sonundaki Almanya'nın jeopolitik değer, etkinlik ve konumu ile Soğuk Harpten sonraki (1990 sonu) Almanya'nın jeopolitik değer, etkinlik ve konumu farklıdır. Aynı şekilde Soğuk Harp dönemi SSCB'nin etkinliği ile sonrasının durumu çok farklıdır. İkinci durum: Büyük savaşlardan önceki ve sonraki durumlarda hasıl olan farklardır. Almanya örneğini burada da kullanabiliriz: II. Dünya Harbi öncesinde evrensel etkinlikte bir güç odağı olan Almanya, Harpten sonra jeopolitik düzeydeki bütün etkinliğini kaybetmiştir.

Kültür Çevreleri

Güç odaklarının oluşumunda etkili bir diğer unsur kültür çevreleridir. Jeopolitiğin değişen unsurlarının (ekonomik, sosyal, politik, askeri değerler) kaynağını kültür oluşturur. Beşeri jeopolitik unsurların en belirleyici olanı kültürdür. Bu sebeplerle kültür, bir bakıma jeopolitiğin en etkili beşeri unsurudur.

Kültür unsurlarındaki (dil, tarih, din, sanat, folklor, örf-adet-gelenek vb.) ortaklıkları kültür çevrelerini oluşturur: Batı Kültür Çevresi, Rusya Kültür Çevresi, Doğu Kültür Çevresi, Çin Kültür Çevresi, Hıristiyan Kültür Çevresi, İslam Kültür Çevresi, Türk Kültür Çevresi vb.

Şüphesiz en fazla ortak kültür unsuru olan birim ailedir. Bu sebeple de en güçlü birimdir. Mahalle, il, bölgelerde birer kültür çevresi oluşturur. Fakat herhalde aileden sonra en güçlü kültür çevresini ulusal çevredir. Ulusal çevre kendisinden daha geniş çevrelerle büyük farklılıklara sahiptir.

Jeopolitik İnceleme Gereği

Jeopolitikle ilgili diğer yayınlarımızda daha ayrıntılı olarak ele alınan bu konular, yukarıda bu yayının ihtiyacı olduğu ölçüde özetlenmiştir.

Avrupa Birliği olgusu; coğrafya ve beşeri öğeleri (ekonomik, sosyal, politik, askeri, kültür) içeren bir olgudur. Konu jeopolitik düzeyde incelenmeden diğer ayrıntılarla ele alınmamalıdır. Konunun bir bütün olarak ele alınması jeopolitik unsurların tamamının dikkate alınması ile mümkündür.

Hitler II. Dünya Harbini, jeopolitiğin sadece beşeri ve askeri değerlerini dikkate alarak başlatmıştır. Hitler'in Haushoffer, Rosen Berg gibi jeopolitikçileri, diğer unsurları ve karşı tarafın coğrafi ve potansiyel (gizli) gücünü dikkate almamanın acısını yaşadılar.

Tekrar etmeliyim: Jeopolitik politika üretecek olanlara sadece veri hazırlar.